

SULTAN II. BAYEZİD

Sultan II. Bayezid

İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi Yayınları, No: 94

ISBN: 978-605-81541-9-3

Editörler:

Beytullah KAYA

İÇİNDEKİLER

II. BAYEZİD DÖNEMİ SİYASAL HAYAT	1
Prof. Dr. Beytullah KAYA ¹	1
1. II. BAYEZİD DÖNEMİ	1
1.2. İki Varis Bir Taht:.....	2
2. Osmanlı Devleti'nin Batı Yönündeki Seferleri:	5
2.1. Lehistan Seferi	6
3. Osmanlı Memluk İlişkileri:	6
4. II. Bayezid Dönemi Batı Siyaseti:	8
5. II. Bayezid Dönemi Haçlılar ve Venediklerle İlişkiler:	9
6. Doğudan Gelen Sorun.....	11
7. Baba Oğul Bir Taht Mücadelesi	13
Sonuç	16
SULTAN II. BAYEZİD NÂM-I DİĞER BAYEZİD-İ VELÎ'NİN ŞAİRLİK YÖNÜ ve ŞİİR DÜNYASINDAN YANSIMALAR	18
Prof. Dr. Bayram Ali KAYA	18
1. Bayezid'in Şairlere Desteği	19
1.1. Bayezid'in Kişiliği.....	20
2. Bayezid'in Mahlası, Dîvânı ve Şairlik Yönü.....	21
2.1. Mahlası	21
2.2. Dîvânı.....	21
2.3. Şairlik Yönü	22
3. Bayezid'in Şiir Dünyasından Yansımalar	24
3.1. Allah (Hak, Hudâ, İlah, Rab)	24
3.2. Peygamber (nebî, resûl)	26
3.3. Aşk (muhabbet, sevdâ).....	26
3.4. Sevgili (cânân, dil-ber, dil-dâr, dil-rübâ, habîb, nigâr, sanem, yâr).....	29
3.5. Âşık (Adlî, bende, ehl-i ışk, ehl-i cünûn, gedâ, kul, levend, marîz-i ışk, uşşâk).....	31
3.6. Rakip (ağyâr, hâce, hatib, nâsîh, sûfi, vâiz, zâhid).....	33
3.7. Âlemden/dünyadan, felekten, tâlihten şikâyet	34
3.8. Saltanat, sultanlık (pâdişâhlık, şâhlık)	35
3.9. Şiir (gazel, nazm, sühan, şi'r)	37
3.10. Şair	38
3.11. Sosyal Hayat.....	39

Sonuç:	40
KAYNAKÇA	51
II. BAYEZİD DÖNEMİ KÜLTÜR, SANAT VE MİMARİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	53
Burcu ÖZTÜRK GENÇ	53
Abdullah TOK	53
Giriş	53
1. II. Bayezid Dönemi Kültür Ortamı	54
2. II. Bayezid ve 16. Yüzyıl Şehir Tasarımı Üzerine Düşünceler	58
3. II. Bayezid Dönemi Mimarisinde Üslup ve Form	64
4. Genel Hatlarıyla II. Bayezid Dönemi Tezyinatı	77
Sonuç	85
KAYNAKÇA	86
II. BAYEZİD DEVRİ OSMANLI DEVLETİ'NİN İKTİSADİ VE SOSYAL TARİHİ ÜZERİNE BİR İNCELEME	90
Abdullah TOK	90
Bürhan Mustafa BÜYÜKARSLAN.....	90
Giriş	90
1. Para, İnsan ve Coğrafya: Osmanlı'da Ticaretin Canlanması ve Yerli Tüccarın Yükselişi	91
2. Genel Refah ve Devlet Hazinesi: İktisadî Politikaların Temel Prensipleri.....	99
3. II. Bayezid Dönemi'nde Değişen Ekonomik ve Kültürel Yapı.....	103
4. II. Bayezid'in Deniz Ticareti Üzerindeki Hakimiyeti	105
5. II. Bayezid Döneminde Ekonomik Denge Arayışı: Vergiler ve Malî Düzenlemeler ..	107
6. Afetlerin Gölgesinde Şehirler ve İnsanlar: II. Bayezid Dönemi'nde Sosyoekonomik Hayatın Yeniden Yapılanması	112
Sonuç	122
KAYNAKÇA	122
SULTAN II. BAYEZİD DÖNEMİ OSMANLI ULEMASI VE İLİM HAYATI ÜZERİNE GÖZLEMLER	135
Ali DEMİREL.....	135
Giriş	135
1. Sultan II. Bayezid Dönemi Osmanlı Âlimleri ve İlim Hayatı.....	139
1.1. Molla Niksari	139
1.2. Molla Ahi/Ahizade Yusuf	140
1.3. Molla Kasım B. Yakub Aması.....	141

1.4. Molla Sinan Gulam	141
1.5. Molla Lütfi	142
1.6. Molla İzari	145
1.7. Zenbilli Ali Cemali Efendi	146
1.8. Molla Müeyyedzade	148
1.9. Molla Hatibzade (Muhyiddin Mehmed Efendi)	151
1.10. Molla Arap	154
1.11. Molla Zeyrek	156
1.12. Molla Hocasade (Molla Muslihuddin Mustafa)	158
1.13. Molla Yarhisarzade	161
1.14. Molla Kirmasti	162
1.15. Molla Muarrifzade	163
1.16. İdrisi-i Bitlisi	164
1.17. Molla Mirim Çelebi	165
Sonuç	167
KAYNAKÇA	169

SULTAN II. BAYEZİD NÂM-I DİĞER BAYEZİD-İ VELÎ'NİN ŞAİRLİK YÖNÜ ve ŞİİR DÜNYASINDAN YANSIMALAR

Prof. Dr. Bayram Ali KAYA²

Giriş

Osmanlı sultanları da tıpkı Selçuklularda olduğu gibi, ilim adamlarıyla birlikte pek çok sanat ve zanâat erbâbını himâyeye edip desteklemişlerdir. Aslında daha beylikler döneminde görülmeye başlayan bu ilgi ve destek, devletin kurulmasının ardından ve merkezinde saray olmak üzere giderek artmış hattâ zaman içerisinde kurumsallaşmıştır. Bu çerçevede II. Murad'ın şairlere olan desteğinin oğlu Fatih Sultan Mehmed'in saltanat yıllarında arttığı, daha fazla sayıda şaire maaş bağlandığı, sonraki sultanlar döneminde de desteklerin devam ettirildiği görülmektedir.

Sultanların, sanatçıları bilhassa şairleri desteklemelerinde şehzâdelik dönemlerinde aldıkları eğitimin yanı sıra yetişme tarzlarının ve sahip oldukları genetik özelliklerin de etkili olduğunu belirtmek mümkündür. Gerek şehzâde gerekse sultanların âdeta doğuştan şair oldukları, Osman Gâzi'den başlayarak birçoğunun şiirle ilgilendikleri, otuz altı Osmanlı pâdişâhından onunun dîvân sahibi olduğu bilinmektedir. Onların şiirle bizzat uğraşmaları, dönemlerindeki edebî gelişmeleri de son derece olumlu bir şekilde etkilemiş kültür ve sanatımızın gelişmesine önemli katkılar sağlamıştır. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer husus da Osmanlı hânedanının, mensuplarının birçoğunun aynı zamanda sanat erbâbı olmaları, şiirin yanı sıra hat, mûsiki vs. sanat dallarıyla ilgilenmeleri yönüyle de dünyada bir benzerinin bulunmadığıdır (Şardağ, 1982: 2; Bayram, 2009: 27, 31-33; İsen vd., 2012: 9-11; Kaya, 2021: 26; Kılıçkaya, 2021: 5).

² İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Öğretim Üyesi, bayram.kaya@izu.edu.tr

1. Bayezid'in Şairlere Desteği

Sultan II. Bayezid, sekizinci Osmanlı pâdişâhıdır. Amasya'da yirmi yedi yıl sancak beyliği yapmış, babası Fatih Sultan Mehmed'in vefatının ardından tahta geçmiş ve otuz bir yıl hüküm sürmüştür. Bayezid, şehzâdelik yıllarından başlamak üzere pâdişâhlığı boyunca ilim, kültür ve sanata çok değer vermiş, bunların gelişmesinde her zaman teşvik edici olmuştur. Bu meyanda aralarında âlimlerin, mutasavvıfların, şairlerin, mûsikişinas, hattat ve diğer sanat ve meslek erbâbının da bulunduğu pek çok isme maddî-mânevî her türlü desteği vermiş, bir kısmını da saraya kabul etmiştir. Bunlar arasında Ahmed Paşa, Alâaddîn, Amasyalı Âfitâbî, Basirî, Bihiştî, Çâkerî, Derviş Ferrûhî, Edibî, Fazlî, Firdevsî, Hadidî, Hâtemî/Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi, İbni Kemal, İdrîs-i Bitlisî, Kara Seydî, Kâtib Şevkî, Kâtibî, Kemal Paşazâde, Keşfî, Kıvâmî, Mevlânâ İdris, Molla Lutfî, Mevlânâ Rûhî, Mihrî Hatun, Necâtî, Revânî, Sabâyî, Safâyî, Sâfi/Cezerî Kasım Paşa, Sâilî, Sa'yî, Sinoplu Seyfî, Şâh Muhammed Kazvinî, Şâmî Mustafa Beğ, Şehdî, Şeyh Hamdullah, Tâcizâde Ca'fer Çelebi, Tâcizâde Sa'dî Çelebi, Tâli'î, Visâlî, Zâtî ve Zenbilli Ali Efendi'nin isimlerini anmak mümkündür.

Kaynaklarda hayli cömert bir pâdişâh olduğu kaydedilen Bayezid'in, Fâtih Sultan Mehmed'in de İstanbul'a gelmesini çok arzu edip iltifatlarda bulunduğu Mollâ Câmî'ye yıllık bin filori gönderdiği, ayrıca çevresinde barındırdığı otuzdan fazla mâhir şaire maaş bağlayıp himâyesine aldığı; kendisine sunulan her kasideyi okuyup değerlendirdiği ve bol bahşişle ödüllendirdiği belirtilmektedir. Sultanın çoğunlukla şairlere olmak üzere hattatlara, mûsikişinaslara, din ve ilim adamlarına; aralarında okçular, yaycılar, güzrcüler, ciltçiler, nakkaşlar, kuyumcular vs. çeşitli meslek erbâbının bulunduğu yüzlerce kişiye yaptığı yardımların kayıtlı olduğu, aynı zamanda edebiyat ve sanat tarihimiz bakımından son derece önemli bilgiler içeren in'âmât defterindeki kayıtlar da onun ne denli cömert davrandığının somut delillerindedir.³

Bayezid'in şaire çok değer vermesi, şairlere gösterdiği yakın ilgi ve teşvik, döneminde ilim erbâbının ve halkın ileri gelenlerinin pek çoğunun gerek nazım gerek nesir sahasında edebiyatla ilgilenmeye başlamasında ve şairlerin sayısının artmasında son derece etkili olmuş hattâ birçok şair onun desteği sâyesinde üne kavuşmuştur⁴ (Komisyon, 1977: 38; Uzunçarşılı, 1979: 396-

³ Defterde in'am, tasadduk vs. başlıklar altında ve yüz altmış dokuz kayıt hâlinde aralarında Necâtî, Zâtî ve Mihrî Hatun'un da bulunduğu birçok isme, sundukları kaside, mersiye vs. şiirlerinin yanı sıra telif ettikleri eserler vesilesiyle ve bazılarında birden fazla olacak şekilde yapılmış olan aynı ve nakdî ihسانların kayıtları yer almaktadır. Ayrıntılı bilgi için bk. Erünsal, 1981; Kazan, 2008.

⁴ Bayezid'in şairleri himâye eden ve destekleyen tavrının yanın da bir de çeşitli sebeplerden dolayı zamanla arasının açıldığı hattâ cezalandırmak zorunda kaldığı şairler de vardır. Bunlara örnek olarak Afitâbî, Bihiştî,

397; Erünsal, 1981: 306-339; İpekten, 1996: 171-175; İsen vd., 2012: 73; Kazan, 2009: 108-120; Bayram, 2009: 28, 60-62, 75; Bayram, 2013; Sungurhan, 2017: 131; İpekten vd. 2017: 17, 37-39; Canım, 2018: 99; Kılıç, 2018: 72, 112, 440-441; Bayram, 2018: 3, 5-6, 23-24; Öztürk, 2018: 277-281).

1.1. Bayezid'in Kişiliği

Tezkire yazarlarından Latîfî'nin "Osmanlı pâdişâhları içinde velâyet sâhibi ve Bâyezîd-i Bestâmî yaratılışlı idi", Kınalı-zâde Hasan Çelebi'nin, yine bu ünlü mutasavvıftan hareketle "Zühd ü salâh dergâhında ikinci Bâyezîd olan" diye tavsif ettiği, Sehî Bey'in ise "Döneminin ilimlerini öğrenmiş, olgun, faziletli, sâlih, mütedeyyin, yetenekli, her fende mâhir, şiirleri çok; ok ilminde önde gelen olup ok atanların seçkinlerinden; dindar, adalet ve cömertlikte eşi benzeri bulunmayan, sâlihlerin, sanatçıların ve âlimlerin dostu, hayır sahibi bir pâdişâh" şeklinde tarif ettiği Sultan II. Bayezid'in, Amasya'da bulunduğu yıllarda Hacc'a gitmeye niyet ettiği de bilinmektedir.

Kaynaklarda ayrıca "ortadan uzun boylu, karayağız çehreli, elâ gözlü ve geniş göğüslü; içe kapanık, hâlim-selim, duygusal, mahzun ve sâkin yaratılışlı" olduğu belirtilen Bayezid'in mütalaayı sevdiği, tarih, edebiyat, mûsiki, hat, mimari ve felsefeye ilgi duymasının yanında heyet ilmîne vâkıf ve şer'î ilimlere meraklı olduğu, mecbur kalmadıkça mücadeleye yanaşmadığı, ata binmekten ve ok atmaktan hoşlandığı kaydedilmektedir.

Aynı zamanda çok kitap okumasıyla tanınan, âlimlik yönünün yanında, sanatçı yönü de güçlü olan ve döneminde adâlete büyük önem veren; cömert, temkinli, sabırlı, ağırbaşlı, kadirşinas ve dindar bir kişilik olarak dikkat çeken Bayezid, gençlik yıllarında rahat ve serbest bir hayat sürmekle birlikte bilhassa pâdişâhlığı döneminde ibâdet ve hayır işleri hususunda gösterdiği gayretten ve sûfi-meşrep bir kişiliğe sahip olmasından dolayı Bayezid-i Velî olarak anılmış, son zamanlarını neredeyse sadece ibadet etmek ve sadaka dağıtmakla geçirmiştir (Uzunçarşılı, 1979: 396; Şanlı, 1989: 44; Bayram, 2009: 57-60, 62, 65; Bayram, 2013; İpekten vd. 2017: 17-18; Sungurhan, 2017: 129, 131; Canım, 2018: 99; Kılıç, 2018: 71-72; Bayram, 2018: 21-23-26; Kaya, 2021: 23; Kola, 2023: 20).

Firdevsî, Likâyî, Molla Lutfî, Revânî, Sa'dî-i Sirozî ve Vâsî'î Çelebi'nin isimleri verilebilir (Öztürk, 2018: 280-281).

2. Bayezid'in Mahlası, Dîvânı ve Şairlik Yönü

2.1. Mahlası

Sultan II. Bayezid, gerek hakkında bilgi veren tezkirelerde gerekse kendisine sunulan kasidelerde adâlet yönü sıklıkla vurgulanmış bir sultan şair olup, şiirlerinde “Adlî” mahlasını kullanmıştır.⁵ Bu konuda başta Latîfî ve Âşık Çelebi tezkireleri olmak üzere klasik kaynakların tamamı fikir birliği içindedir. Yavuz Bayram'ın belirttiğine göre hem dîvânın serlevhası bulunan bütün yazma nüshalarında “Dîvân-ı Sultân Bâyezîd” ibâresinin olması hem de şiirlerinin mahlas beyitlerinde açık bir şekilde “Adlî” yazması, kaynaklarda Bayezid'in mahlasıyla ilgili verilen bilgileri doğrulamaktadır (Uzunçarşılı, 1979: 396; Bayram, 2009: 36-38, 40; Bayram, 2013; Sungurhan, 2017: 129, 132; İpekten vd. 2017: 16; Canım, 2018: 101; Kılıç, 2018: 72; Bayram, 2018: 10-13, 15; Kaya, 2021: 27).

2.2. Dîvânı

Çağatay lehçesinin yanı sıra Uygur harflerini de bildiği belirtilen Sultan II. Bayezid'in tek eseri Türkçe Dîvân'ıdır. Aynı zamanda Osmanlı sultanları tarafından tertip edilen ilk mürettep dîvânlardan biri olma özelliğine sahip olan eserin şimdiye kadar ikisi yurt dışında olmak üzere toplam beş adet nüshası belirlenmiştir. Bunlar sırasıyla British Library (Or. 9475), İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı (M. Cevdet Tb 416/1), Mısır Millî Kütüphanesi (Türkçe Yazmalar, Talat 72) ve Millet Kütüphanesi'nde (Ali Emirî Efendi Manzûm Eserler, 274 ve 277/1) bulunan nüshalardır (Komisyon, 1977: 39; Uzunçarşılı, 1979: 396; Bayram 2009: 67, 71-74; Bayram, 2013; Bayram, 2018: 28-32; Kaya, 2021: 25).

Dîvânın, farklı tarihlerde neşredilmiş nüshaları da bulunmaktadır. Örneğin Mehmed Fuad eseri, “Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni” adıyla ve Millet Kütüphanesi Ali Emirî Efendi Manzûm Eserler 274'te bulunan, kimi varakları noksan yazma nüshayı esas almak sûretiyle bastırmıştır (Bayram, 2009: 67-68; Bayram, 2018: 28-29). Yavuz Bayram, anılan beş nüshasını karşılaştırmak sûretiyle Adlî Dîvân'ını önce 2008'de daha sonra bazı ilavelerle 2009'da yayımlamıştır. Dîvân'ın yararlandığımız 2009 neşrinde “Türkçe 144 gazel, 1 murabba, 1 kıt'a, 1 nazm, 4 matla, 2 müfred” ile “Farsça 14 gazel, 1 kıt'a, 2 matla” bulunmakta; Adlî'nin ayrıca nazîre mecmualarında da birçok şiirine rastlanmaktadır. Bilindiği üzere sultan şairler, diğer şairler gibi övgü amaçlı kaside yazmazlar, esasen buna ihtiyaç da duymazlar. Dolayısıyla daha

⁵ Klasik Türk edebiyatında Adlî mahlasını kullanan başka şairler de bulunmakta hattâ bu mahlası Sultan III. Mehmed (ö. 1603) ile Sultan II. Mahmud'un (ö. 1839) da tercih ettiği görülmektedir. Gerek edebiyatımızda Adlî mahlasını kullanmış olan şairler gerekse Sultan II. Bayezid'in mahlasıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Bayram, 2009: 36-38; Bayram, 2018: 8-13.

ziyade kaside nazım şekliyle yazılan ve yine gelenek gereği dîvânın en başında bulunan tevhit, münâcât, na‘t vb. dinî içerikli şiirler, Adlî'nin eserinde de dîvânın baş tarafında ancak bu kez gazel nazım şekliyle yer almaktadır. Dolayısıyla eserdeki gazellerin birincisi münâcât, ikincisi tevhit, üçüncüsü ise na‘t türündedir (Bayram, 2009; Başpınar, 2012: 39; Bayram, 2013; Kaya, 2021: 24-25).

Esasen bir gazel şairi olan Adlî, en fazla nun ve mim harfinden gazeller yazmış, kelime hâlindeki rediflerde büyük oranda Türkçe kelimeleri tercih etmiştir. Aruz veznini kullanma konusunda oldukça başarılı olan Adlî çoğunlukla remel, hezec ve müctes bahirlerindeki aruz kalıplarını tercih etmiştir. Şiirlerinde atasözü ve deyimlere de yer veren Adlî, soyut öğelerle somut öğeler arasında yaptığı bağdaştırmalardan sıklıkla yararlanmış; daha ziyade istiâre, leff ü neşr, tenasüp ve tezat olmak üzere, edebî sanatları da ustalıkla kullanmıştır.

Kendisi örneğin Ahmet Paşa, Necâtî ve Şeyhî'nin şiirlerine nazîre yazdığı gibi onun şiirlerine de aralarında Müeyyedzâde Abdurrahman Çelebi, Hacı Hasanzâde, Kemal Paşazâde, Necâtî, Vasfî ve Câfer Çelebi'nin de bulunduğu birçok şair nazîre yazmış; Ali Emirî de bazı beyitlerinden hareketle tahmisler yapmıştır. Hattâ başka metinlerle ilişki bağlamında, onun şiirleriyle diğer şairlerin şiirleri arasında benzerlikler bulunduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda Ahmet Paşa, Celilî, Cem Sultan, Mesihî, Mihrî Hatun, Figânî, Zâtî, Muhibbî, Hayâlî, Bâkî, Fuzûlî, Nazmî, Taşlıcalı Yahya Bey ve Nâbî'nin isimleri anılabilir (Bayram, 2009: 99-102, 111-127; Sarıçiçek, 2014: 380-383; Sungurhan, 2017: 132-133; Kılıç, 2018: 72; Kaya, 2021: 24-25, 37-43).

2.3. Şairlik Yönü

İlgili tüm kaynaklarda Sultan II. Bayezid'in/Adlî'nin devlet adamlığı ve hâmililiğinin yanı sıra şairlik yönü hakkında da övgü dolu ifadeler yer verildiği görülmektedir. Örneğin Sehî, “Sultân Bâyezîd'ün eş'ârı vâfir ve gazeliyyâtı mütekâsir beyne'n-nâs meşhûrdur” diyerek Adlî'nin gazellerinin çok ve insanlar arasında ünlü olduğunu ifade etmiş; Latîfî, “... ve şi'r-i şu'arâ-yı râsihîn minvâlinde şi'ri dikkat u tasannu ile dirlerdî. Tarz-ı gazelde âbâ-i kirâmına gâlib ve şi'r-i şu'arâ-yı efâzıl ve ehâlî misâlinde bî-me'âyib ü bî-mesâlib idi” demek sûretiyle onun güçlü şairler tarzında dikkatli ve sanatlı bir şekilde şiir söylediğini, bu konuda atalarından üstün olup şiirlerinin de büyük şairlerinkine nispetle kusursuz ve hatasız olduğunu belirtmiştir.

Âşık Çelebi, “Kendiler dahi iştigâl-i saltanatdan kelâl ve a'mâl-i memleketden melâl geldükçe kulle-i rîf'at-ı saltanatdan vâdî-i şi're tenezzül iderlerdi.” ifadesiyle Adlî'nin, özellikle saltanat ve memleket işleriyle uğraşmaktan usandığı veya sıkıldığı durumlarda şiire yöneldiğini

dile getirmiştir. Bu ifadelerden ayrıca Bayezid'in de diğer birçok sultan şairde karşılaşıldığı üzere, yorucu ve yıpratıcı devlet işlerinden bunaldığında şiiri âdeta sığınılacak bir liman, gönlünü eğlendirecek, oyalayacak bir meşguliyet, bir hasbihal, bir iç dökme ya da ruh, duygu ve düşünce dünyasını yansıtmaya vesilesi olarak gördüğü anlaşılmaktadır (Bayram, 2009: 76; Bayram, 2013; Kılıç, 2018: 72; Kaya, 2021: 30).

Bayezid'i, "Sultân-ı âlî-sîret, hâkân-ı velî-unvân" şeklinde takdim eden Ali Emîrî ise onun "Şairlerin başı ve sığınağı, şiir bahçesinin âb u tâbı, nazım ülkesinin güneşi, gönül ülkesinin söz üstâdı; şiirlerinin Allah vergisi, Türkçe şiirlerinin selîs ü rengîn, Farsça şiirlerinin hûb u şîrîn, her bir gazelinin şair yaratılışının gül bahçesinde bir gül, sözlerinin nükteli, hikmetli, sûfiyâne, âşıkâne ve rindâne" olduğunu dile getirmiştir (Kadioğlu, 2008: 123-124; Bayram, 2009: 75; Bayram, 2013; Sarıççek, 2014: 381-384; İpekten vd. 2017: 17-18; Canım 2018: 101).

Bazı çalışmalarda dile getirildiği üzere Bayezid, genel olarak şairlik yeteneği ve şiirlerinin edebî değerinden çok, şiire kendisine kadar gelen Osmanlı pâdişâhlarından daha çok zaman ayırması, onlardan daha fazla şiir yazması hattâ bu konuda çoğundan başarılı olmasıyla dikkat çekmektedir. Bir diğer ifadeyle Bayezid'in bir şair olarak klasik Türk şiirindeki yeri ve önemi, Türkçe bir dîvân sahibi olmasından ve şiirlerinin edebî değerinden ziyade, gerek şehzâdeliği ve gerekse pâdişâhlığı döneminde bilhassa şairlere yakın ilgi göstermesinden, bu ilgi ve desteğin bir nevi kurumsallaşmasından; ayrıca başta pâyitaht İstanbul olmak üzere, Amasya, Edirne, Bursa, Manisa gibi bazı eski başkent veya sancak merkezi durumunda olan şehirlerde oluşturulan edebiyat ve kültür muhitleri aracılığıyla Osmanlı coğrafyasında, yine bilhassa şiire elverişli bir zemin oluşmasına sağladığı katkılara dayanmaktadır (Bayram, 2013).

Bu tarz genel tespitlerde haklılık payı bulunmakla birlikte Bayezid, esasen Türkçenin aynı zamanda edebî bir dil hâline geldiği, başta şairler olmak üzere sanatçıları desteklemiş olan şehzâdeler ile sultanların şiire bizzat meşgul oldukları on beşinci yüzyılda bir dîvân tertip edecek kadar şiire ilgilenmiş ve şairlik yönüyle de adından söz ettirmiş önemli isimlerden biridir. Bayezid/Adlî'nin şiirlerinin bilhassa muhtevâsından hareketle, sağlam bir şiir kültürünün ürünü olduğu; son derece içten, ince ve samimi duygularla örülü, yalın ve doğal mısralar hâlinde, dönemine göre hayli açık ve sâde bir dille kaleme alındığı görülmektedir. Onun şiirlerinde ayrıca klasik Türk şiirinin genel özellikleri ile geleneğin belirlediği muhteva unsurlarının pek çoğuna başarılı bir şekilde yer verildiği bilinmektedir (Komisyon, 1977: 39; Bayram, 2009: 76-77, 87-94, 155; Kola, 2023: 88).

3. Bayezid'in Şiir Dünyasından Yansımalar

Sultan II. Bayezid'in/Adlî'nin çoğunluğunu âşıkâne bir kısmını ise rindâne ve sûfiyâne tarzda kaleme aldığı şiirlerinde, aynı zamanda şiirlerinin konularını da ele veren pek çok tahlil unsuru bulunmaktadır. Bunlar arasında örneğin sevgili, âşık, rakip vs. tipler ile bunlara ilişkin dile getirilen türlü duygu, düşünce, şikâyet, talep ve beklentiler; ayrıca felekten, tâlihten şikâyet; dünyanın geçiciliği, saltanatın ve sultanlığın değersizliği, gerçek sultanlığın ne olduğu; dinî-tasavvufî düşünce ve duygular ile dinî-tasavvufî kültür unsurları, terim ve kavramlar; şiire/şiirlerine ve şaire/şairliğine ilişkin bazı poetik görüş ve değerlendirmeler ile dönemin sosyal ve kültürel hayatını yansıtan çeşitli unsurlar anılabilir.⁶

Sultanların şiirleri onların aynı zamanda ruh, gönül, duygu, düşünce ve inanç dünyalarından hattâ kişilik özellikleri, yöneticilik vasıfları ve saltanat dönemlerinin yanı sıra bütünüyle hayatlarından karelerin yansıdığı bir ayna durumundadır. Dolayısıyla onlara dâir arşiv belgelerinde bulunması pek de mümkün olmayan birçok önemli bilgiyi şiirlerinde bulabilir, onları hayli farklı yönleriyle şiirleri aracılığıyla daha yakından tanıyabiliriz. Üstelik diğer şairler gibi takdire ihtiyaç duymayan, dolayısıyla sanat yapmayı, hüner sergilemeyi öncelikli olarak amaç edinmeyen sultanların şiirlerinde son derece samimi ve yalın bir üslup kullandıklarını dikkate aldığımızda, başta kendileriyle ilgili söyledikleri olmak üzere, dile getirdiklerinin güvenilirlik derecesinin de hayli yüksek olduğunu değerlendirebiliriz.

3.1. Allah (Hak, Hudâ, İlah, Rab)

Dinî bilgi ve literatüre vâkıf olduğu bilinen Adlî'nin, Cenâb-ı Hak ile ilgili ilk ve yoğun tespitlerine, duygu ve düşüncelerine yer verdiği şiiri, dîvânın da ilk şiiri olan Münâcât'ıdır. Şair, on bir beyitten oluşan, son derece içten ve doğal bir söyleyiş ile sâde bir üslubun hâkim olduğu görülen “yaraşur” redifli bu şiirinde bir yandan Allah'ı çeşitli sıfatlarla tâzim ederken, diğer yandan da kendi acziyetini, üstelik günah ve isyanına tövbe eden, korku ve ümit arasında kalan bir kul edâsıyla hayli samimi bir şekilde ifade eder (Kılıçkaya, 2021: 39-40; Kaya, 2021: 29).

Adlî, Münâcât'ına “Hudâyâ!” seslenişiyle başlar ve öncelikle yaratıcıya ilahlığın, kendisine ise kulluğun yakışacağını belirtir. Allah, tüm dünya insanların sığınağıdır. Herkesten ve her şeyden çok O'na sığınmak uygun olur. Asıl sultan, yaratıcıya kulluk edendir. Aksine O'na kulluk etmeyen sultan da olsa ona asıl yakışan dilenciliktir. O'na secde etmeyen baş, sultanın başı da olsa ona yakışan ayak altında kalmaktır:

⁶ Çalışmamızın amacı ve kapsamı gereği anılan tahlil unsurlarından belli başlılarına, şairin diğerlerine oranla üzerinde daha çok durduklarına değinecek, ayrıca bakılması önerilen ve ayrıntılı künye bilgilerine kaynakçada yer verilen çalışmalara atıfta bulunacağız.

Şeh oldur ki kulluğuñ itdi senüñ

Kuluñ olmayan şeh gedâ yaraşur (G. 1/3)

Şu baş kim saña secde eylemeye

Ser-i şâh ise zîr-i pâ yaraşur (G. 1/4)

O'nun gamıyla hasta olan gönlün şifası yine O'nun zikridir. İnsanın isyanı çok olsa da sözünün yine “Ey Rabbim!” diyerek yalvarıp yakarma olması uygundur. Günahkâr Adlî'ye lâayık olan ise cezadan başka bir şey değildir:

Eğer adl ile sorasın Adlî'yi

Ukûbetdür aña sezâ yaraşur (G. 1/9)⁷

“Eğer adaletli bir şekilde sorulacak, sorgulanacak olursa Adlî'ye münasip olan ancak cezadır.”

Adlî, bu kez “Hak” olarak andığı yaratıcıyla ilgili duygu ve düşüncelerini, yedi beyitten oluşan Tevhîd başlıklı şiirinde, çoğunlukla da O'nun yaratma kudreti ve yarattıkları üzerinden dile getirir. Şiire bir bahar manzarasıyla başlayan şair, ilk olarak gaflet uykusundan uyanıp türlü süslerle bezenmiş ağaçlara ve rengârenk açmış çiçeklere, onlarda âşikâr olan Hakk'ın kudretine bakılmasını tavsiye eder. Ardından insanın gözünü açıp ölü toprağın nasıl canlandığını görmesi, ölülerin diriltileceğini inkâr eden inkârcının tavrının da baharda yaşanan bu canlandırma örneğinden hareketle sorgulanması gerektiğini belirtir. Ayrıca her bir ağacın yeşillere bürünmek sûretiyle nasıl kıyama durduklarına, dağların büyük bir içtenlikle yaratıcıya nasıl secde ettiklerine, bahçede şen şakrak öten kuşun âdeta daldan minbere çıkıp vaaz ettiğine, ırmakların ise selsebil, yâni “Orada bir pınar ki ona selsebil adı verilir.” meâlindeki İnsan Sûresi'nin on sekizinci âyetini tefsir edişine, ağıyârın yok farz edilip sevgiliye, dosta bakılması gerekir. Bunların yanı sıra yarın, yâni âhirette ağlayıp inlemek istenmiyorsa bugün ve burada, dünyada işitilen ağlayıp inlemeye bakılmalıdır:

Yârın aña kalmayam dirseñ figân u zârda

Adliyâ bunda işitdüğüñ figân u zâra bak (G. 2/7)

⁷ Çalışmamızda kullanılan tüm beyit ve şiir örnekleri, Prof. Dr. Yavuz Bayram tarafından hazırlanan divân neşrinden alınmıştır. bk. Bayram, 2009. Şiirlerin metinlerine, yaygın olarak kullanılan harf ve işaretlere yer vermek dışında mümkün mertebe müdahalede bulunulmamıştır.

Adlî, Cenâb-ı Hakk'ı diğer şiirlerinde de anmış, bunlarda O'na çeşitli şekillerde seslenip niyazda bulunmuş, O'nun azameti, kudreti ve hikmeti karşısında duyduğu hayreti, yine büyük bir içtenlikle dile getirmiştir (Kılıçkaya, 2012: 40).⁸

3.2.Peygamber (nebî, resûl)

Adlî, peygamber efendimizle ilgili duygu ve düşüncelerini yoğun olarak Na't başlıklı şiirinde dile getirmiştir. Burada peygamberimiz için ilk olarak "Muhammed-i Arabî" ibaresine yer veren şair, hemen ardından onun peygamberlerin en mükemmeli olduğunu belirtmiştir. Şiirin diğer mısraları âdeta peygamberimizin bu yönünü açıklayan ifadelerden oluşmakta ve örneğin önceki peygamberlerin dâveti kendi gönderildikleri kavimle sınırlıyken, peygamberimizin dâvetinin tüm insanlara ve cinlere yönelik olduğu belirtilmiştir. O, güzellik bakımından, önceki peygamberlerden hattâ Hz. Yusuf'tan bile daha güzeldir. O, düşkünlere merhamet etmesi istenen ve insanlığın yardımcısı olandır. Şefâat âyeti de onun şânında indirilmiştir. Adlî, kendisini peygamber efendimizin kapısının dilencisi, hizmetkârı konumunda görmüş ve kapısından geri çevirmeyip şefaatte bulunmasını arzu ettiğini ifade etmiştir. Bu arzu ve talebinin en güçlü delili, dayanağı olarak ise peygamberimizin âilesine duyduğu muhabbeti göstermiştir:

Kapuñ gedâsı durur Adli anı redd itme

K'aña muhabbet-i âlüñ delîl-i a'deldür (G. 3/7)

"(Ey Allah'ın resûlü) Adlî, senin kapının dilencisi, emre âmâde hizmetçisidir, (ne olursun) onu reddetme. Ki onun bu talebine en güçlü delil, senin mübârek âilene beslediği sevgidir."

Adlî, peygamberimizi diğer bazı şiirlerinde de anmış, örneğin onu sevmeyenin ümmetinden olmasının mümkün olamayacağını belirtmiştir. O ayrıca, kıyamet gününde hiçbir çâresi kalmayan çâresizlerin de çâresidir:

Şu günde ki hiç çâresi kalmaya

Ana çâre-res Mustafâ yaraşur (G. 1/11)

3.3.Aşk (muhabbet, sevdâ)

Adlî'nin, büyük çoğunluğu âşıkâne tarzda kaleme alınmış olan gazellerinin merkezinde aşk vardır. Aşkın aynı zamanda en çok işlenen tema olduğu görülen şiirlerinin genelinde güzele,

⁸ Konuyla ilgili olarak ayrıca bk. Kılıçkaya, 2021: 39-42.

sevgiliye karşı duyulan beşerî/mecâzî aşk dile getirilmektedir. Bununla birlikte dîvânda, azımsanamayacak miktarda tasavvufî /ilâhî aşka dâir beyitlerin de olduğu görülmektedir.

Adlî de diğer dîvân şairleri gibi şiirlerinde sıklıkla aşkın hâllerinden, özelliklerinden ve etkilerinden bahsetmiş, aşkla ilgili çeşitli benzetme ve tasavvurlarda bulunmuş, bu çerçevede “âb u hâk-i ışk, aşk hayli, câm-1 ışk, da‘vî-i ışk, dâğ-1 gam-1 ışk, dâmen-i ışk, defter-i ışk, gam-1 ışk, hevâ-yı ışk, ışk dellâli, ışk ehli, ışk gavgâsı, ışk işi, ışk kitabı, ışk nûru, ışk pîri, ışk şer‘i, ışk u hevâ ehli, ışk-1 Ayâz, ışk-1 mecâzî, ışka mahzen, ışka ta‘n eylemek, ışkun beyâbânı, ışkun kerâmeti, kıssa-1 ışk, marîz-i ışk, mest-i ışk, nâr-1 ışk, sevdâ-yı zülf, sırr-1 ışk, şöhet-i ışk, tarik-1 ışk, Tûr-1 ışk” vs. birçok kelime ve tamlamaya yer vermiştir.

Adlî’ye göre aşk gamının yol açtığı yaranın izini taşıyan her gönlün âh etmesi normaldir zîrâ böylesi bir gönle sahip olanın ciğeri dertle yanmış demektir. Aşk tellalı gönül şehrine gittikçe gam malına canı müşteri eyler, yâni gönül şehrinde gam satar ve karşılığında ücret olarak can alır. Aşk bir kavgadır, üstelik Ferhat ile Mecnûn artık yoktur, var olan ise Adlî’nin aşkının kavgasıdır. Aşka ve aşk hâllerine dâir herhangi bir kınamada, ayıplamada bulunmamalıdır. Lâkin Adlî’nin kendisi buna riâyet edememiş, “Kınamayınız, kınadığımız şey başınıza gelmedikçe ölmezsiniz” hadisi mûcibince, sonunda o da âşık olmuş, dolayısıyla kınanmaya kapı aralamıştır:

Işka ta‘n eyleridüm başuma geldi âhir

Yansa âlem ola mı bir kuru hâşâk halâs (G. 43/2)

Aşk yolu öyle bir yoldur ki henüz başında iken can vermelidir, yoksa kimse o yolun ortasına veya sonuna ulaşabilmiş değildir. Aşk nûru öyle bir nûrdur ki gönül evi içerisine az bir ışık salacak olsa aşağılık dünya sonsuza dek karanlıkta kalmayacaktır. Sevgilinin aşk hevesi aklını karıştırırsa buna şaşılmalıdır zîrâ o güzellik ülkesinin sultanıdır ve saltanatın özünde karışıklık olması da kınanacak bir durum değildir. Zâten kişinin gerekli hazırlığı yoksa aşk yoluna girmemelidir:

Râh-1 ışka kademün basma gönül olmazsa

Arkanda hırka-i gam bilinde kanâ‘at kemerün (G. 58/4)

“Ey gönül! sırtında gam hırkası, belinde de kanaat kemeri yoksa aşk yoluna ayak basma(malısın).

Aşk öyle bir hastalıktır ki ona yakalananlara doktorlar çâre bulamazlar. Âşığın aşk yolunda gözü yaşlı, aşk eteğine yapışanın da yakasının parçalanmış olması gerekir. Âşıklar ağyâr korkusu ile vuslata eremez, dolayısıyla aşk yoluna varmak, vuslata erebilmek için korkusuz âşık olmak gerekir:

Havf-ı ağyâr ile ışk ehli visâle iremez

Varmağa ışk yolın âşık-ı bî-bâk gerek (G. 63/3)

Aşk sırrını anlamak için epeyce bir idrâk, ileri seviyede bir anlayış ve kavrayış gerekir. Aşk hevesi, arzusu öylesine güçlüdür ki gam sahrâsında nereye gideceğini ve ne yapacağını bilmeyen kararsızların bile karar vermesi için yeterlidir. Gönül ehli, uyanık ve akıllı âşık diye, sevgilinin aşk kadehiyle sarhoş olmuş ve kendinden geçmiş olana derler:

Ehl-i dil âşık-ı hüşyâr aña dirler kim

Câm-ı ışkuñla senüñ mest ola vü lâ-ya'kıl (G. 71/4)

Adlî'ye göre aşk hâli içinde taht, taç ve külah terk edilmelidir zîrâ âhının kıvılcımı ona altın tacını getirecektir. Âşık, aşk yolunda hâlden hâle girer, bâzen sevgilinin gamzesi, yan bakışı sebebiyle ölür, bâzen de dudağı sayesinde dirilir, âdeta yeniden doğmuş gibi olur:

Geh öldüm gamzesinden geh lebinden tâze cân buldum

Tarîk-ı ışk içinde Adliyâ tebdîl-i hâl etdim (G. 97/5)

Aşk kitabı hayli muğlak, anlaşılması zor bir kitap, aşk sahrâsı da son derece tehlikeli bir vâdidir. Aşk kıssasını, daha Mecnun ile Ferhat'ın hikâyelerini okumadan Adlî'nin rûhu canlandırmış, tanınır kılmıştır. O, henüz naz ve niyazı bilmeden aşka düşmüş, mecâzî aşkı bilmeden hakikat ehli olmuştur. Gönül definesi aşka mahzen olan Adlî, meydana aşk dâvâsıyla gelmiştir. Başını sevgilinin çevgâna benzeyen saçına top etmesine de şaşılmamalıdır zîrâ;

Dest-i Kudret mebde-i fitratda benzer eylemiş

Âb u hâk-i ışk ile âşıklarüñ tahmîrini (G. 137/2)

“Kudret eli yaratılışın başlangıcında, âşıkların hamurunu aşkın su ve toprağıyla bir arada yoğurmuştur.”

Adlî, aşk sarhoşudur ve aşk kanunu, devrân sâkîsinin sarhoş ettiği kişilerin zâbıta tarafından azarlanmasını yasaklamıştır. Aşk süvarisi, gönül ülkesini tamamen ele geçirmiştir. Sevgilinin

ayva tüylerinin yol açtığı gam Adlî'nin aşk defterinin başlığı, saçının büklümü ise dertlerinin yazılı olduğu mektubun en başında yer alan ibâre olmuştur:

Defter-i ışıkkuma hattun gamıdur ser-nâme

Nâme-i derdüme zülfün hamı unvân oldı (G. 142/4)

3.4. Sevgili (cânân, dil-ber, dil-dâr, dil-rübâ, habîb, nigâr, sanem, yâr)

Adlî'nin şiirlerinde sevgili ayrıca “âfet, âfet-i cân, âfet-i devrân, âhû, ay yüzlü şâh, bey, cân, cân içinde cân, cândan güzel, dost, efendi, fettân, gazâl, gül, gül-çehreli, güzeller şâhı, güzellik ve kerem ülkesinin şâhı, habîb-i cân-fezâ, hûr, hûrî, hüsrev-i hûbân, İsâ nefesli, kâfir, kamer-çehre, meh, meh-likâ, melek, melek-sûret, musavver rûh, nûr-ı Hudâ, pâdişâh, pâdişâh-ı hüsn, perî, perî-peyker, perî-zâde, rûh, seng-dil, serv-i sîmîn, sîm-ten, sitem-ger/sitem-kâr, şâh-ı cemâl, şâh-ı cihân, şâh-ı zâlim, tabîb-i cân u dil, vahşi, vasl-ı Hudâ, Yûsuf-ı gül-pîrehan” vs. kelime ve tamlamalar eşliğinde yer almıştır.

Adlî, gazellerinde sevgiliye ve onun güzellik unsurlarının övgüsüne çokça yer vermiş, ayrıca çeşitli özellik, hâl ve tavırlarını anmış, ondan şikâyetlerini dile getirmiştir. Şiirlerinde tasvir edilen sevgili, bilhassa güzellik unsurlarından hareketle, büyük oranda beşerî sevgili tipinin özelliklerini taşımakta olup boyu “âlî-neseb, bâlâ, bülend, ra'nâ, sanavber, servi, Tûbâ; yüzü ay, cennet bahçesi, gün, güneş, nurlu; yanakları gül, gülnâr, Hz. Mûsâ'ya yed-i beyzâyı veren, yâsemen; gözleri âfet, âhû, cadı, cân âfeti, cellat, fettân, harâmî, hûn-rîz, kâfir, kâfir-i bî-din, mahmûr, öfke dolu, sâhir, şehbâz, tannâz; kaşları hilâl, keman, mihrap, kible, secde-gâh, râ; kirpikleri hançer, ok; bakışları kılıç gibi keskin; saçları anber ve misk kokulu hattâ miskten daha hoş kokan, ejder, gece gibi siyah, kıvrım kıvrım, pür-tâb, perçemleri aynı zamanda dinsiz iki kâfir, Rûhü'l-emîn, sünbül, tarrâr, tuzak, zünnâr, zincir; ayva tüyleri menekşe, anber saçan, İncil'den bir sûrenin yazılmış şeklini andıran; dudağı Hz. İsâ'nın mûcizesini gösteren, la'l, mercan, şeker saçan, şekerden daha tatlı, hayli tatlı ve hoş bir hurma, Mesîh, Mesîh'e diriltmeyi öğreten; yanağı güneş, yâsemen, zîbâ; beni anber saçan, gönül hırsız; dişleri ise inci”dir.

Anılan güzellik unsurlarından da anlaşılacağı üzere Adlî'nin, geleneksel algıya uygun bir şekilde tasvir ve tavsif ettiği sevgili tipi, hem olağanüstü bir güzellikte hem de âşığına karşı son derece acımasız, şefkatsiz ve vefâsız olup âşığın âhından, ağlayıp inlemesinden herhangi bir endişe duymadığı gibi ağladığına da gülen biridir:

Nâlesinden âşıkun yâ Rab nice handân olur

Âh elinden ol sitem-kârün kayurmaz âhdan (G. 119/3)

Sevgilinin yolunun tozunu cennet ehli gözlerine sürme olarak sürer. Uğruna sadece tek bir âşık değil binlercesi canını fedâ etmek için birbiriyle yarışır. Onun reyhânî hattı/reyhânî yazıyı andıran ayva tüyleri, Cenâb-ı Hakk'ın âyetinin/cemâl sıfatının tecellilerinin yüzünün güzelliğinde görünür olması için Kudret kâtibi tarafından yazılmıştır:

Reyhân hatuñı yazduğı bu kâtib-i Kudret

Tâ âyet-i Hak ola cemâlünde hüveydâ (G. 5/4)

Sevgili, âşığın derman talebini kaşlarını çatarak karşılar. Minberde hutbe okumakta olan hatip eğer onun kadehi andıran dudağının şarabını anacak olsa o an sarhoş olur, nâra atar ve kendini kaybedip minberden tepetaklak yere düşer. Kaşlarının mihrabına namaz ehli tarafından secde edilir, siyah saçına da haç ehli tarafından tapılır. Her devânın şerbeti onun dudağındadır. Kaşları yayını kurup attığı kirpik oku hedefini asla şaşırılmaz. Usta bir avcı olduğu gibi aynı zamanda avlanması son derece zor bir vahşidir. Onu avlamak için gazel yetmez, altın ve gümüşten bir tuzak kurmak gerekir. Onun ayva tüyelerine benzeyen bir reyhânî hattı, üstelik bu yazı çeşidinin ölçülerini de belirlemiş olan ünlü hattat Yâkub el-Musta'sımî bile yazamamıştır:

Gerçi kim Yâkût dirler yazdı çok meşk ü misâl

Yazmadı hattıñ gibi bir hatt-ı reyhânî dürüst (G. 12/2)

Güneş onun kapısında dilencidir. O, âşığa değil dâima rakibe kulak verir. Bahçeye dolaşmaya çıksa çemen hemen ayağının altına yeşil atlas serer. Yürüyüşünü gören servi ağaçları hemen saygı duruşuna geçer, gül yüzünü övmek için goncalar ağızını açar. Sabâ rüzgârı başına Eşrefi altına benzeyen bâdem çiçeklerinden döker, yâsemîn dalı da başına altın saçar. Yanağının/yüzünün güneşi gündüz gün ışığından geceleyin de mehtaptan daha aydınlıktır. O, Hak'tan temennâ edilen, güzelliği sebebiyle dünyanın sultanı yapılan, kûyu Kâbe'ye veya cennete benzeyen, kapısının eşiği cennet köşküne ihtiyaç duyurmayan, ayağının toprağı uğruna can verilen ve ayağının toprağının cevheri bin cana değer olan bir güzeldir. O, eğer görmesi mümkün olsaydı, Hz. Yusuf'un bile kendisine kul olmayı isteyeceği özge güzellikte biridir. Üstelik ezelden güzellerin nasibi olan her ne hoşluk ve incelik varsa tümü onda bir araya getirilip görünür kılınmıştır:

Her letâfet ki ezel kısmet idi hûblara

Cümlesin cem' idüben sende ayân eylediler (G. 25/4)

Âşığın sevgiliyi canından bile çok sevmesine şaşılmamalıdır zîrâ en nihâyetinde o, âşığın canı, rûhu hattâ can içinde canıdır:

N'ola cândan ben anı artuk seversem döstlar

Ol perî-peyker benüm cânım içinde cân imiş (G. 39/2)

“Dostlar! Ben onu can(ım)dan çok seversem ne çıkar (buna şaşılır mı)? O peri yüzlü güzel (aslında) benim canım içinde canmış.”

3.5. Âşık (Adlî, bende, ehl-i ışk, ehl-i cünûn, gedâ, kul, levend, marîz-i ışk, uşşâk)

Adlî, başta sevgili ve rakip olmak üzere, türlü konu, tema ve unsurlara ilişkin duygu, düşünce ve tavırlarını çoğunlukla âşık üzerinden ve onun ağzından ifade etmekle birlikte, bunları bilhassa mahlas beyitlerinde doğrudan kendi ismi veya şahsı üzerinden de dile getirmektedir. Başta sevgili faslında dikkat çekilenler olmak üzere, söylenenlerin tamamını göz önünde bulundurduğumuzda âşığın veya Adlî'nin, genellikle sevgili tarafından önemsenmeyen, sevgilinin kendisine karşı dâima vefâsız, acımasız ve zâlimce davrandığı, rakibin veya ağyârın kendisine tercih edildiği, acınası ve tâlihsiz bir tip olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

Adlî'nin şiirlerinde “âşık-ı bî-bâk, âşık-ı dil-haste, âşık-ı hüşyâr ve âşık-ı sâdık” şeklinde anıldığı da görülen âşığın sevgili karşısındaki konumu büyük oranda bende, gedâ veya kul olmaktan ibârettir. O, sevgilinin saçının Leyla'sının/karanlığının hevesinde Mecnûn/dîvâne olmuş, ayva tüyelerinin sevdası ona sahrâyı mekân kılmış, kanlı göz yaşlarını sel gibi akıtmasına rağmen sevgili kendisine merhamet etmemiştir. Gönlü hasta ve zayıf olup gam yüküne tahammülü yoktur. Ağyâr sohbetinden rahatsızlık duyup incinmesine karşın, vefâlı dostlarla alışveriş kendisine hoş gelir. İnlemesi sûznâk makamındadır ve sevgiliden ayrı âh etmesinin kendisine Hudâ tarafından nasip kılındığını düşünür. Sevgiliyi mutlu görünce sevinir. Durdine derman bulma konusunda doktor âciz kalır. O, dertli, müptela, çâresiz ve garip bir kimsedir:

Âh kim derdüme dermân itmeğe âciz tabîb

Dermend ü mübtelâ üftâdeyem merd-i garîb (G. 10/1)

Gönlü, şâhit ve bâdeyle dostluk kurduğundan sofuluğa yönelmez. Güzeller şâhına bir anlık kul olması hâlinde saltanatla pâdişâhlıktan yana dönüp bakmayacaktır bile. Dünyada sahip olduğu tek nakdi, sabır ve gam nakdidir zîrâ o, tüm varını yoğunu satıp savmış ve sevgilinin kapısının eşiğine gelmiştir. O, kulluk için çaba göstermeyi arzu eder, dolayısıyla dünyada ayş u nûşu talep etmemesi gerektiğini düşünür. Kendisine gam kadehi ezel meclisinde nasip edilmiş, dert de rûz-ı ezelde takdir kılınmıştır. Yüzünü görmek ümidiyle yârin semtinden bir an

olsun ayrılmak istemez. O, sultanı methetmesi lâıık olmayan bir dilencidir. Ateşli, kıvılcımlı ahları göklere yükselir ve sevgilinin güneş benzeri yüzünü örten kara bir buluta dönüşür. Sevgiliye kul olmak haddine bile değildir. Zâten onun, cömertlik ülkesinin şâhı olan sevgili karşısındaki konumu bir umarsız asker olmaktan ibarettir:

Saňa kul olmak benüm haddüm deęıldür döstum

Sen şeh-i milk-i kerem Adlî bir oñmaduk levend (G. 18/5)

Âşık, kör tâlihli, kara bahtlı ve kara yüzlüdür. Sînesi tandır, ciğeri kebab, gözyaşı da şarap veya zemzemdir. Âşıklar zümresinin şâhı, kararsız/huzursuz ve hâli perişandır. Sevgiliden ayrı olması sebebiyle gözünden yaş akıtır, yüreği kan ağlar. Gam başına yağmur gibi yağsa bile bir dem şükretmekten geri kalmaz. Sevgiliyi canından bile çok sever, zâten dünyada sevgilinin eşiğinden başka sığınacak bir yeri de yoktur. Hattâ sevgilinin ağzının sırrına ermek istiyorsa öncelikle vücudunun yok olması gerekir:

Adlî deheni sırrına irmek diler iseñ

Lâzım durur evvelde vücûduñ adem olmak (G. 52/5)

Onun yemeği de gam ile gussadır. Böyle olmakla birlikte sevgiliye kavuşmanın mümkün olup olmayacağını sorduğuna göre ya deli ya sarhoş ya da afyon yemiş olmalıdır:

Didüm vasluñ müyesser ola mı dir

Delü misin ya serhûş ya yedüñ beng (G. 57/4)

Nâdir de olsa kavuşma vaktine eriştiğinde doğal olarak gamın gönlünden çekip gitmesini ister. Hele bir de sevgilinin yüzüne bakmayı düşünüyorsa, o durumda meşrebini akarsu gibi saf bir hâle getirip sâdik âşık olmalıdır. Aslında âşık için vuslata heves etmenin de pek faydası yoktur zîrâ sevgili tarafından bir kez iltifatta bulunulması yeterlidir:

Vasl-ı yâri âşık olmaz müfid itmek heves

Cânib-i dil-dârdan bir iltifat olursa bes (G. 37/1)

Âşığın sevgili uğruna çektiği tüm çileler, yaşadığı belirsizlikler ve hayal kırıklıkları hattâ sonunda uğruna canını vermesi elbette boşuna değildir. Zîrâ âşık beklediği teselliyi, sevgilinin yanaklarının arzusuyla ölmesi, bir tür aşk şehidi olması hâlinde kabrinin mahşere değin nurla dolu olacağı müjdesinde bulmuştur:

Ruhlaruñ şevkiyle bir âşık ki cân vire senüñ

Kabri anuñ haşr olunca dôstum pür-nûr olur (G. 29/3)

3.6. Rakip (ağyâr, hâce, hatib, nâsih, sûfi, vâiz, zâhid)

Geleneksel algıya uygun olarak rakip, zâhid, sûfi vs. Adlî'nin şiirlerinde de sevimsiz ve istenmeyen tipler olarak karşımıza çıkar. Şair, başta rakip olmak üzere tüm bu tipler için birçok olumsuz niteleme, benzetme ve çirkin isimlendirmelerde bulunmuş, örneğin “av iti, bed-likâ, bel-adal, bî-basar, bûm, câhil, dimâğı huşk, düşmen, düzd, har, hâr, it, kâfir, kâfir-nijâd, kelb, la'în, müfsid, rûbâh, seg, şeytan, zâğ” vs. kelime ve tamlamalara yer vermiştir.

Yine başta rakip olmak üzere anılan tipler imansız ve hilekârdırlar. Âşığa ta'n ederler ve sadece âşık değil, bunlara herkes tarafından şeytan denilir. Halvetde bile baş kesip kan içer, insanlar hakkında iftira ve sûizânda bulunurlar. Sûfi, rüyâsında kendisini cennette yürür görür lâkin bilmez ki rüyasının tâbiri tam tersinedir. Sevgili, âşık ile dost olacak olsa rakip gamından ölür. Rakibin mürşidi de kendisi gibidir zîrâ sevgilinin, âşığına eziyet etmesinin sevap olduğunu söyler. Onun yeri cehennem ateşidir, üstelik o lânetlenmiş olup yok yere de nice yeminler eder:

And içse rakîbüñ sanemâ dînüm için dir

Yok yire niçe andlar içer gör o la'îni (G. 134/5)

Rakip aynı zamanda tilkidir, köpektir, karga seslidir. Yârin dudağına diş biler, bu tavrı sebebiyle de ağzında kırılmadık diş bırakılmaz. Büyüklenip sevgilinin de âşıkların da yüzüne dönüp bakmadığı gibi sevgilinin saçının zünnârına da bel bağlamaz. Günahını bildiği için de tövbe eder:

Zülfünüñ zünnârına bil bağlamaz îmânı yok

Zâhid anuñçün günâhın bilüp istiğfâr ider (G. 21/4)

Etmesine eder lâkin yine de ona pek güven olmaz zîrâ o, tövbesinde bile riyakârdır. Oysa tövbe, riyâdan uzak ve ihlaslı bir şekilde yapılmalıdır:

Tevbe nef' itmez riyâyile olıcak zâhidâ

Işkî ihlâs ile cürmüñ mahfına keffâre kıl (G. 74/3)

O, kör olduğu için sevgilinin güzelliğinin nûrunu göremez. Güzelliğinin Kâbe'sinde kaşını görecektir kibleyi terk edip mihraptan yüz döndürür. Aşkta anlamadığı için aşk kitabını okumayı bırakması gerekir. Zâten o, güzelleri sevmeyi de inkâr eder:

Zâhidi gör kim güzeller sevmeği inkâr ider

Âsim olmaz mı diyen nûr-ı Hudâ'yı sevmezin (G. 100/2)

Tüm bu olumsuz özelliklerine rağmen, başta rakip olmak üzere anılan tipler hep kârlı çıkar, âşığa da çaresizlik içinde bunun neden böyle olduğunu sorgulamak kalır. Örneğin felek tarafından rakibin gönlü sürekli şâd edilir, ona adaletli davranılır ve kendisine kavuşma nimeti verilir:

Ni'met-i vaslı felek virüp rakibe

Kâsesini pür idüp Adlî'ye zâd itmek neden (G. 101/5)

3.7. Âlemden/dünyadan, felekten, tâlihten şikâyet

Diğer dîvân şairlerinde görüldüğü üzere, Adlî de şiirlerinde türlü sebep ve vesilelerle şikâyette bulunmuş bazı konu, durum, tavır, tip ve olup bitenlere dâir serzenişlerini dile getirmiştir. O, yer yer karamsar, hüznü ve yorgun bir ruh hâlinin hâkim olduğu bu tür şiirlerinde örneğin, bir yandan dünyanın zâten bir sıkıntı ve eziyet evi olması sebebiyle feryat etmemesi gerektiğinden bahsederken, diğer yandan sevgilinin gamı yettiği hâlde bir de gaddar dünyanın kendisine cevretmesinden yakınır. Ayrıca kara bahtının kendisine gün yüzü göstermeyişinden; meyli tıpkı sevgili gibi sürekli ayrılıktan yana olan dünyadan, sevgilinin ayağını öpmesi için bahtının destek olmayışından, sevgilinin kapısında artık kendisi için dua edecek kimsenin kalmadığından ve dileklerinden birinin bile kabul olmayışından şikâyet eder, serzenişte bulunur:

Benümçün kimse kalmadı niyâz itmeye kapuñda

Dirîğâ kim kabûl olmaz biri bunca dileklerden (G. 109/2)

Bulunmuştur bulunmasına ancak, sonunda o da tüm bu olup bitenin, başına gelenlerin ya da çektiklerinin yıldızlar veya felekler sebebiyle değil, ezeli ve ilâhi bir takdir sonucu olduğunu belirtmek durumunda kalmıştır:

Gehî vasl ü gehî fûrkat zihî takdîr-i Rabbânî

Şikâyet eyleme Adlî kevâkibden feleklerden (G. 109/7)

Belâ vü derd imiş iy dil ezelden Adlî'ye kısmet

Figân u nâleden geç kim budur takdîr İlâhumdan (G. 113/7)

3.8. Saltanat, sultanlık (pâdişâhlık, şâhlık)

Osmanlı sultanlarının hemen tamamı, pâdişâh olmanın yüklediği sorumluluğu derinden hissetmiş, saltanatın zorluklarını, insanı aldatan yönlerini sıklıkla dile getirmişlerdir. Benzer bir tavrı benimsemiş olan Adlî'ye göre de saltanat, sultanlık veya pâdişâhlık dışarıdan görünen veya sanılanın aksine pek de imrenilecek şeyler değildir. Sağladıkları imkân ve şatafata aldanmamak gerekir. Saltanat, anlamsız bir kavgaya yer olmaktan öte bir anlam taşımamaktadır. Aslında gerek saltanat gerekse sultanlık büyük oranda dünyevî, geçici ve değersiz şeylerdir. Kişi dünya mülkünde sultan olsa bile, güzellik ülkesinin sultanı olan sevgili karşısındaki konumu zavallı bir hizmetkâr ya da dilenci olmaktan ibarettir. Gerçek sultanlık ise taç, taht ve güçle değil ancak Allah'a lâıyıkıyla kul olmakla mümkündür.⁹

Adlî, yedi ülkeye şâh olmak istiyorsa yârin eşiğinde bende, dünyada baştan başa sultan olmak istiyorsa o güzellik şâhına cândan emir kulu olmalıdır. Zâten güzelin, kendisi sebebiyle gamlandığı bir dilenci olmak, yârin kendisinden utandığı bir şâh olmaktan daha iyidir:

Şol gedâ kim dil-berini kendüye gam-hâr ider

Yeğ durur ol şâhdan kim yâri andan âr ider (G. 21/1)

Şâhlar şâhlığı kendisine Allah tarafından lâıyık görülmüş, dünyanın diğer şâhlarına bende demek bile kendisi için bir utanma vesilesi olmuştur:

Şol şehenşehliği erzâni kılupdur bize Hak

Ki cihân şehirine bende dimek âr oldı (G. 141/2)

Allah, ona her ne muradı varsa vermiştir. Gerçekleşmeyen tek arzusu vardır, sevgiliye kavuşmak. Bunun gerçekleşip gerçekleşmeyeceği, sevgilinin gönlünü almasının mümkün olup olmayacağı da belli değildir. Adlî, sultan olmasına olmuştur ancak o nasıl bir sultandır ki güzellik ülkesinin şâhı olan sevgiliye kul olma isteğini dile getirme hadsizliğinde bulunabilmektedir. Üstelik bir sultan olmasına rağmen sevgilinin kulu olmayı istemesi de hayli tuhaftır:

⁹ Anılan hususlara diğer sultan şairlerin şiirlerinden örnek vermek gerekirse Cem Sultan'ın, "Pâdişâh oldur ki hergiz zâtına ermez zevâl/Hayy u bâkî kâdir ü hallâk-ı ins ü cândır" veya "Âdeme bir zevk kalur dünyâda bir yahşi ad/Saltanat bâkî kalur dirlerse bu yalandur"; Kanûnî Sultan Süleyman'ın, "Tâc u taht u zûr-ı bâzûya Muhibbî bakma gel/Hiç bilir misin ki şimdi kandadır Behrâm-ı Gûr" veya "Saltanat dedikleri ancak cihân gavgâsıdır/Olmaya baht u sa'âdet dünyede vahdet gibi"; I. Ahmed-Bahtî'nin, "Âriyetdir saltanat servet beden cümle fenâ/Şimdiden geldi Hudâ bilir bu devletden gınâ", III. Selim'in "Bâğ-ı âlem içre gerçi pek safâdır saltanat/Vakf etsen bir kuru gavgâyâ câdir saltanat" vs. tarzındaki beyitleri zikredilebilir.

Kul olmak ister imişsin o şâha

Be Adlî sen aceb sultân imişsin (G. 104/4)

Sevgili, sahip olduğu güzellikle tüm dünyanın sultanyken, onun kulu konumunda olan Adlî ise sadece Rum ülkesinin sultanıdır. Bir başka deyişle sevgilinin sultanlığına nispetle onunkisi son derece sınırlı bir sultanlıktır. Ancak o bu durumdan pek de rahatsız değildir zîrâ insafî davranılacak olursa zâten sultanlıktan murat, sümbül saçlı güzelin kendisine dost olması değil midir:

Adliyâ gel sen de insâf eyle şehlikden murâd

Bu değül midür ki ola ol saçı sünbül enîs (G. 35/6)

Kardeşi Cem Sultan ile saltanat mücadelesine girmek zorunda kalan, bundan da pek memnun olmadığı, üstelik bu durumun gönlünün daralmasına, canının sıkılmasına yol açtığı şiirlerinden anlaşılan Adlî için saltanat, kavgaları çok olan bir unvandır. Dolayısıyla bir abâ ile yetinmeli ve her zaman kulluk için çaba göstermelidir:

Saltanat unvânınuñ gavgâlaru çokdur belî

Bir abâyile hemîn sa'y it gedâlıkdan yana (G. 8/5)

Onu asıl kederli eden de saltanat kavgasıdır hattâ şen bir gönül varsa/gâliba sadece dervişte vardır:

Saltanat gavgâsıdur Adlî seni dil-teng iden

Hırka-pûş olanda vardur var ise hurrem gönül (G. 73/6)

Adlî'nin başındaki sultanlık tâcından elde ettiği tek şey sadece baş ağrısı olmuştur. Üstelik dünyaya pâdişâh olmak gerçekte bir anlık, bir nefeslik zaman diliminden ibarettir:

Bekâyı fikr ider olsañ fenâ milkinde iy Adlî

Cihâna pâdişâh olmak hakikat oldu bir demlik (G. 60/5)

Bilinmesi gereken bir diğer husus da hayatın ve ölümün hükümleri karşısında pâdişâh ile kulun konumunun aynı olduğudur. Ayrıca feleğin cefâsı, dervişe de sultana da eşit düzeydedir:

Hayât u mevt ahkâmında şâh ile gedâ birdür

Berâberdür cefâ-yı çarh derviş ile sultâna (G. 126/7)

Son tahlilde sultanlığın avantajlı bir yanı olmadığı gibi aksine pek çok külfeti vardır. Dolayısıyla Adlî, artık halkın tasasını ve memleket kaygısını bir yana bırakmalı, kendi hâline yanmalı, insanın mal, mülk ve saltanatla kadir kıymet bulamayacağını anlamalı, izzet istiyorsa sevgilinin eşiğinde hor ve hakir görülen biri olmalıdır:

Mâl u milk ü saltanatla kadr bulmaz âdemî

Adliyâ izzet gerekse işiğinde ol zelîl (G. 77/5)

3.9. Şiir (gazel, nazm, sühan, şi'r)¹⁰

Adlî'nin şiirleri aynı zamanda gönlündeki ateşin şerhi niteliğindedir, dolayısıyla şiirleri sebebiyle ateşler içinde yanmasına şaşılmamalıdır. Kim onun şiirini doğru bir şekilde okursa şiirinin gül bahçesinde dâima gül koklar. Onun, güzelin yanakları vasfında söylediği nazmını görenler, "tâze gül yapraklarını bir araya getirip yeni, özgün bir dîvân oluşturdu", dediler. Adlî'nin, sevgilinin dudağı ve dişleri vasfında söylediği sözlerini duyan bülbül, onu takdir edip sözden inci dizdiğini, hoş ve tatlı bir gazel söylediğini belirtir. Güzelin tatlı dudağını övme konusunda başarılı olduğunun farkında olan Adlî, bu konuda kendisi gibi tatlı sözlü bir papağanın olmadığını söyler. O, ay yüzlü sevgilinin kaşlarını hilâle benzetmekle yeni bir fikir ve ince bir hayâl kurguladığını ve bunda da başarılı olduğunu dile getirir:

Kaşlaruña nisbet itdümse hilâli iy kamer

Eyledüm bârik fikir ü bağladum nâzük hayâl (G. 79/4)

Adlî, aynı başarıyı sevgilinin ince belini vafsetme konusunda gösterdiğinden emin değildir zîrâ bunun için daha ince hayaller gerekir:

Bili vasfında kıl yarar olsañ

¹⁰ Bilindiği üzere klasik edebiyat mensubu şairlerin neredeyse tamamı genelde şiire ve şaire, özelde ise kendi şiirleri ve şairliklerine ilişkin benzetme, görüş, tespit ve değerlendirmelerine dîvân ya da mesnevîlerin mukaddime veya dîbâcelerinde, bunun yanı sıra ve de çoğunlukla kasidelerin fahriye bölümleri ile gazellerin mahlas beyitlerinde yer vermişlerdir. Bu geleneğe mensup bir isim olmakla birlikte Adlî, konumu gereği kaside kaleme almamış, dolayısıyla bu meyandaki görüş ve tespitlerini gazellerinde ve de çoğunlukla mahlas beyitlerinde dile getirmiştir. Dikkatimizi çeken bir diğer husus da poetik unsur ve değerlendirmelerin Adlî'nin şiirlerinde pek fazla yer almasıdır. Bunda kanaatimizce, onun diğer şairlerden farklı olarak kendi şiirini ve şairliğini övme konusunda bir ihtiyaç ve beklenti içerisinde olmayışının yanında derviş-meşrep bir kişiliğe sahip olması da etkili olmuştur.

Gerek şiir gerekse şair başlığı altında verilen poetik içerikli bazı benzetme, görüş, tespit ve değerlendirmeler, çalışmamızın amaç ve kapsamı gereği sadece Adlî'nin şiirlerinde yer verdikleriyle sınırlı tutulmuştur. Adlî'nin sanatı, şiiri ve şairliğine ilişkin tezkirelerde dile getirilenlerden hareketle hazırlanmış bir çalışma için ayrıca bk. Fener İbiş, 2020: 46-52.

Adliyâ incerek hayâl gerek (G. 59/7)

Aynı zamanda vahşi bir ava benzetilen sevgiliyi avlamak için gazel yazmak tek başına yeterli değildir, onu elde etmek için altın ve gümüşten bir tuzak kurmak gerekir:

Sîm ü zerden dâm idüp ol vahşiyi eyle şikâr

Adliyâ sayd olduğu yokdur gazelle bir gazâl (G. 76/5)

Adlî, nazımının ufukları güzel kokularla doldurmasını sevgilinin saçını(n telini kıl) kalem olarak kullanmış olması ihtimaline bağlar. Yazdığı her gazel sevgiliye hâlini arz eden bir dilekçe durumundadır, dolayısıyla sevgilinin onun ahvâlinden haberdar olmaması mümkün değildir. Kendisi, güzelin vafında pek çok gazel söylemiş olmakla birlikte, o alımlı güzeli tüm yönleriyle anlatacak bir gazel de yoktur. Bir diğer ifadeyle bu konuda ne kendisi başarılı olabilmiştir ne de bir başka şairin başarılı olması mümkündür:

Vasfında anuñ gerçi gazeller didi Adlî

Ol dilber-i ra'nâyı beyân ide gazel yok (G. 50/7)

Adlî'nin baş ağrısı türünden öylesine çok derdi vardır ki bunların mahşere değin şerh olunması mümkün değildir. Bu sebeple artık şiir ve gazel yazmayı bırakıp defteri kapatmalı, âdeta bu işe bir son vermelidir:

Adli şi'ir ü gazeli terk idüben defteri dür

Çünkü şerh olmaz imiş haşre değin derd-i serüñ (G. 58/7)

3.10. Şair

Klasik şiirde şairlerin güzel şiirler yazıp söylemelerinde etkili olan en önemli faktörlerden biri de şiirlerinde sevgilinin güzellik unsurlarını ve onların özelliklerini konu etmeleridir. Adlî, bu duruma dikkat çektiği aşağıdaki beytinde bir yandan ay yüzlü sevgilinin yanaklarının vafını güneşten parlak olacak şekilde tasvir ettiğini diğer yandan dişlerini vafsetmek sûretiyle şiirini parlak inci hâline getirdiğini söyler:

Ruhlaruñ vasfın güneşden rûşen itdüm iy kamer

Dişlerüñ vafında şi'rüm dürr-i hoş-âb eyledüm (G. 93/2)

Adlî, aynı zamanda papağanların eğitiminde şeker kullanılmasına telmihte bulunduğu bir beytinde sevgilinin la'1 dudağından bahsetmeyen şairin, güzel sözler söyleyebilmek için yemesi gereken şekeri olmayan papağana benzediğini belirtir:

Şâ'irde ki nigârın leb-i la'1-i teri yok

Şol tûtiye beñzer ki gıdâya şekeri yok (G. 49/1)

Adlî, sevgilinin saçının özelliklerini anlatırken söylediği sözlerin kapalı ve muğlak olmasına karşın, dudakları vasfında söylediklerinin ise pek tatlı ve hoş gidecek tarzda olduğunu ifade eder. Ayrıca sevgilinin boyunun vasfını anlatmayı uzun tutmasının, ağzı faslına geldiğinde ise sözü özet bir şekilde söylemesinin uygun olacağını dile getirir:

Bülend eyle boyı vasfını Adlî

Dehânında sözüni muhtasar kıl (G. 72/6)

Sevgiliye arkadaş olması hâlinde dudağından Hz. İsa'nın bile îcâz öğreneceği Adlî'nin şiirleri, öylesine güzel ve değerlidir ki şiir sanatındaki güçleri ve şairleriyle ünlü Acemler, onun gazel tarzında yazdığı şiirlerinin sözlerini, gül yaprakları üzerine yazıp Anadolu'dan Semerkand'a iletmelidirler:

Gazelde nazm-ı güftârûn yazup evrâk-ı gül üzre

Acemler Rûm'dan Adlî iletsünler Semerkand'e (G. 121/8)

3.11. Sosyal Hayat¹¹

Adlî, içinde doğup yetiştiği toplumun belli başlı değerlerine, pek çok sosyal, kültürel unsuruna şiirlerinde sıklıkla yer vermiş; klasik şiir geleneğine mensup bir şair olarak o da ilgili tüm unsurları büyük oranda inanç, düşünce ve duygularını ifade etmek için birer vâsıta olarak görmüştür.

Adlî, bir parçası olduğu Osmanlı toplumunun sosyal hayatını gözler önüne serdiği, âdeta dönemine ışık tutan şiirlerinde sosyal tabakalanma (sultan, asker, kul vs.), meslekler (attâr, cellâd, kâtib, mimar, tabib, tâcir vs.), dinî inanış ve ibadetler (bezm-i ezel, kıyâmet, cennet, namaz, hac vs.), eğlence hayatı (meclis, meyhane, çeng, def, çevgân vs.), günlük hayatta kullanılan eşyalar (çerâğ, kandil, âyîne, ip, kâse, ocağ vs.), giyim kuşam (dâmen, pîrâhen, hırka, zünnar vs.) ve mutfak kültürü (kebâb, şeker-pâre, mîve, şarap, şerbet vs.) unsurlarına, başta

¹¹ Adlî'nin şiirlerinde yer verilen sosyal hayat unsurları hakkında ayrıntılı bir çalışma için bk. Kola, 2023.

teşbih ve istiâre olmak üzere çeşitli sanatlar eşliğinde ve estetik bir planda yer vermiştir (Kola, 2023: II-VII, 10).

Bir beyitte, sevgilinin güzel kokulu saçlarını arzulayan miskin âşık, misk almaya attar dükkânına gitmek isteyen bir müşteriye benzetilmiştir. Sevgilinin gözleri, âşığı misk kokulu perçemleriyle asmağa niyet etmiş bir cellattır. Onun gamını, canı karşılığında dolayısıyla hayli ucuza aldığını değerlendiren âşık, bu durumda kendisinin artık usta bir tâcir olduğunu düşünmektedir:

Gamuña cân virüben gâyet ucuz avlamışam

Satun almakda dimen ben dahı tâcir değülem (G. 91/6)

Ölümüne, sevgilinin yanağı ve boyunun arzusunun yol açtığını belirten âşığın dostlarından son isteği, mezarının üzerine servi dikip mum yakmalarıdır. Nevruzda içilen içkinin acı olduğu da dünyada görülmüş şey değildir. Âşık, sevgili olmaksızın eğlenecek olması hâlinde yüzünü def boyunu da çeng edecektir. Yine âşık, sevgili ile bir gece şarap içecek olsa, kıskançlıktan feleğin parçalanmasının/dokuz kâsesinin kırılmasının kınanamayacağını söyler:

Bir gice ger yâr ile peymâne sürsem reşkden

Tañ değül nüh kâse-i gerdûn eğer bulsa şikest (G. 11/2)

Adlı, giyim kuşam faslında feleğin atlas kumaşını anmamasını zîrâ âh dumanının kendisine kara çul olarak yeteceğini dile getirir. Âşığın, sevgiliyi rakiple dost görmesi gönlünün her gece gam tandırında yanıp büryana dönmesine yol açmakta; gönül derdinin dermanını soran âşığa ise doktor, sevgilinin dudağının şerbetinden başka bir ilaç olmadığı cevabını vermektedir:

Derd -i dil dermânını sordum tabîbe didi kim

Şerbet-i la'linden özge derdüne yokdur devâ (G. 7/6)

Sonuç:

Sultan II. Bayezid, özellikle pâdişâhlığı döneminde ibâdet ve hayır işleri hususunda gösterdiği gayretten ve sûfi-meşrep bir kişiliğe sahip olmasından dolayı Bayezid-i Velî olarak anılmıştır.

Bayezid, şehzâdelik yıllarından başlamak üzere pâdişâhlığı boyunca aralarında âlimlerin, mutasavvıfların, şairlerin, mûsikişinas, hattat ve diğer sanat ve meslek erbâbının da bulunduğu pek çok isme maddî-mânevî her türlü desteği sağlamıştır. Bayezid'in özellikle şiir sanatına

değer vermesi, şiirle ilgilenenlere gösterdiği yakın ilgi ve teşvik, döneminde şairlerin sayısının artmasında hayli etkili olmuş hattâ birçok şair onun desteği vesilesiyle üne kavuşmuştur.

Bayezid, tezkirelerin yanı sıra kendisine sunulan kasidelerde de adâlet yönü sıklıkla vurgulanmış bir sultan şair olup şiirlerinde “Adlî” mahlasını kullanmıştır. Onun tek eseri olan Türkçe Dîvân’ı, aynı zamanda Osmanlı sultanları tarafından tertip edilen ilk mürettep dîvânlardan biri olma özelliğine sahiptir.

İlgili tüm kaynaklarda Bayezid’in devlet adamlığı ve hâmililiğinin yanı sıra şairlik yönü hakkında da övgü dolu ifadeler yer verilmiş, örneğin onun güçlü şairler tarzında dikkatli ve sanatlı bir şekilde şiir söylediği, bu konuda atalarından üstün olup şiirlerinin de büyük şairlerinkine nispetle kusursuz ve hatasız olduğu ifade edilmiştir.

Adlî’nin şiirleri ayrıntılı bir şekilde incelendiğinde, bunların sağlam bir şiir kültürünün ürünü olduğu; son derece içten, ince ve samimi duygularla örülü, yalın ve doğal mısralar hâlinde, dönemine göre hayli açık ve sâde bir dille kaleme alındığı görülmektedir.

Adlî’nin çoğunluğunu âşıkâne bir kısmını ise rindâne ve sûfiyâne tarzda kaleme aldığı şiirlerinde, aynı zamanda pek çok sosyal-kültürel unsur bulunmaktadır.

Adlî’de güçlü bir Allah ve peygamber sevgisi vardır. O, ana temasını aşkın oluşturduğu, hem beşerî hem de ilâhî aşka yer verdiği şiirlerinde aşkın hâllerinden, özelliklerinden ve etkilerinden bahsetmiş, aşkla ilgili türlü benzetme ve tasavvurlarda bulunmuştur.

Adlî, geleneksel algıya uygun bir şekilde tasvir ve tavsif ettiği sevgili tipine ve onun güzellik unsurlarının övgüsüne şiirlerinde çokça yer vermiş, ayrıca çeşitli özellik, hâl ve tavırlarını anmış, ondan şikâyetlerini dile getirmiştir.

Adlî’nin şiirlerinde yer verdiği âşık tipi de genellikle sevgili tarafından önemsenmeyen, sevgilinin kendisine karşı dâima vefâsız, acımasız ve zâlimce davrandığı, rakibin veya ağyârın kendisine tercih edildiği tâlihsiz biridir. Âşığın sevgili karşısındaki konumu ise çoğunlukla dilenci veya kul olmaktan ibârettir.

Geleneksel algıya uygun olarak rakip, zâhid, sûfi vs. Adlî’nin şiirlerinde de sevimsiz ve istenmeyen tipler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Adlî’ye göre sultanlığın avantajlı bir yanı olmadığı gibi aksine pek çok külfeti vardır. Dünyadaki sultanlık âdeta bir anlıktır. Üstelik sultanlık tacından elde ettiği tek şey baş ağrısı olmuştur. Saltanat da aslında değersiz olup bir kavga ve mücadele yerinden ibârettir. Zâten

güzellik ülkesinin şâhı olan sevgilinin yanında Adlî'nin sultanlığı pek değersizdir. Aslında gerçek sultan Allah'a kulluk edendir. Aksine Allah'a kulluk etmeyen sultan da olsa ona asıl yakışan makam ve konum dilencilikten ibarettir.

Son söz olarak belirtmek gerekirse Sultan II. Bayezid, nâm-ı diğer Bayezid-i Velî yâhut şair Adlî, gerek derviş-meşrep ve hayırsever kişiliğiyle gerek döneminde çeşitli ilim, sanat ve zanaat erbabına verdiği desteklerle gerekse klasik şiirin önemli isimlerinin sahneye çıktığı bir dönemde şairlik yönüyle de adından söz ettirmiş biri olmasıyla Osmanlı sultanları ve de sultan şairler arasında seçkin bir yere sahiptir

Şiirlerinden Örnekler

Münâcât

1. Hudâyâ Hudâlık saña yaraşur
Nitekim gedâlık baña yaraşur
2. Çü sensin penâhı cihân halkınuñ
Kamudan saña ilticâ yaraşur
3. Şeh oldur ki kulluğuñ itdi senüñ
Kuluñ olmayan şeh gedâ yaraşur
4. Şu baş kim saña secde eylemeye
Ser-i şâh ise zîr-i pâ yaraşur
5. Şu dil kim marîz-i gamuñdur senüñ
Aña zikrüñ ile şifâ yaraşur
6. Şu kim dürr-i gufrânuñ olmak diler
Gamuñ bahrına âşinâ yaraşur
7. Eğerçi ki isyânumuz çok durur
Sözümüz yine *Rabbenâ* yaraşur
8. Ne ümmîd ü ne bîmdür işümüz
Hemân bize havf u recâ yaraşur
9. Eğer adl ile sorasın Adli'yi
Ukûbetdür aña sezâ yaraşur
10. Ben itdüm anı kim baña yaraşur

Sen eyle anı kim saña yaraşur

11. Şu günde ki hiç çâresi kalmaya
Ana çâre-res Mustafâ yaraşur (G. 1)

Tevhîd

1. Hâb-1 gafletden uyanup zînet-i eşcâra bak
Kudret-i Hakk'a nazar kıl revnak-1 ezhâra bak
2. Gözüñ aç gör nice ihyâ oldı emvât-1 zemîn
Haşr-1 ecsâda o münkir itdüğü inkâra bak
3. Sebz-pûş olup kıyâma turdılar her bir şecer
Kıldılar secde huzûr-1 kalb ile kühsâra bak
4. Minber-i şâh üzre çıkmış va'z ider murg-1 çemen
Selsebîl âyâtını tefsîr ider enhâra bak
5. Meşrebüñ âb-1 revân gibi eğer sâf eyleyüp
Âşık-1 sâdık geçerseñ gel beru didâra bak
6. Hâr fikri bülbüle gülden komaz bûy-1 vefâ
Yok hisâbına say ağyârı beru gel yâra bak
7. Yarın aña kalmayam dirseñ figân u zârda
Adliyâ bunda işitdüğüñ figân u zâra bak (G. 2)

Fî Na't-ı Seyyidi'l-enâm Aleyhi't-tahiyyeti ve's-selâm

1. Muhammed-i Arabî kim Resûl-i ekmeldür
Takarrüb ile kamu enbiyâdan efdaldür
2. Kalan resrûllerün kavmineydi da'veti çün
Nübüvvetiyile bu ins ü câna mürseldür

3. Kim anı medh ide çün medhidür anuñ *levlâk*

Defâtir-i dü cihân midhatinde mücmeldür

4. Adû-yı bî-basar aña muhâlif olsa ne ta'ñ

Sahîhi eğri görürler şular ki ahveldür

5. Eğerçi hatm idi Yûsuf' da hüsn i'câzı

Bu hüsn-i hulk ile cümlesinden ecmeldür

6. Eyâ mu'în-i beşer rahm kıl fütâdelere

Şefâ'at âyeti şânuña çünkü münzeldür

7. Kapuñ gedâsı durur Adli anı redd itme

K'aña muhabbet-i âlüñ delîl-i a'deldür (G. 3)

Gazel

1. Meyl kılmaz ol perî hiç âşinâlıktan yaña

Muttasıl dünyâ gibi meyli cüdâlıktan yaña

2. Şâhid ü bâdeyle dil ülfet tutupdur zâhidâ

Anuñ için meyl kılmaz pârsâlıktan yaña

3. Âşika mihr ü vefâ kılmak nedür bilmez henüz

Yohsa ol fettâna söz yok dil-rübâlıktan yaña

4. Adliyâ ol şâh-ı hûbâna kul olsam bir nefes

Bakmaz idüm saltanatla pâdişâlıktan yaña

5. Saltanat unvânınuñ gavgâları çokdur belî

Bir abâyile hemîn sa'y it gedâlıktan yaña (G. 8)

Gazel

1. Kaşları yâym kurup atdukca müjgâni dürüst

- Bir hatâ itmez irer her câna peykânı dürüst
2. Gerçi kim Yâkût dirler yazdı çok meşk ü misâl
Yazmadı hattıñ gibi bir hatt-ı reyhânî dürüst
3. Zâhidüñ yiri olursa yiridür nâr-ı cahîm
Küfr zülfüñ olmadı anuñçün îmânı dürüst
4. Çün gedâdur kapuña geldükce iy şâh âftâb
Hân-ı hüsnünden nevâl alursa bir nânı dürüst
5. Va‘desine iy gönül dil-berlerüñ aldanma kim
Anlaruñ olmaz cihânda ahd ü peymânı dürüst
6. Ol rakîb-i seg dişin bilerdi yârüñ la‘line
Seng urup komadılar ağzında dendânı dürüst
7. Gülşen-i nazmuñda Adlî gül kohular dâ‘imâ
Her nefes bülbül gibi kim okusa anı dürüst (G. 12)

Gazel

1. Bir mülâyim dil-bere âlemde kıymet var mıdur
Hâk-i pâyine yüz urmak deñlü izzet var mıdur
2. Bakışuñdan añlayup halvet turup biñ nâz ile
Tolaşup tenhâ gelüp diye ki hizmet var mıdur
3. İverek la‘l-i lebinden bûse ihsân eyleye
Ya‘ni kim cânda anuñ mânendi lezzet var mıdur
4. Cevre bakup havf ile gitse hırâmân oluban
Bundan artuk dahı âlemde kıyâmet var mıdur
5. Hâk-i pâyi cevherine nakd-i cân ister nigâr
Adliyâ sultân geçersin sende kudret var mıdur (G. 26)

Gazel

1. Sür‘at itme iy ecel cismümde gam cândur henüz
Gamzeler zahmı gönül derdine dermândur henüz
2. Bir dem eğlen iy felek gönlüm sarâyın yıkma kim
Ol perî-peyker hayâli anda mihmândur henüz
3. Tîğ-i gamzeñden kaçır çeşmüñle ceng itmez kişi
Gerçi dâğ-ı fûrkatüñ sînemde kalkandur henüz
4. Tîrûñüñ peykânıdur cismümde her mû iy sanem
Var kıyâs it kim ne deñlü tende peykândur henüz
5. Kanını peykânlaruñ yaşum dile irdükçe yur
Gel nazar kıl yaşumuñ rengine kim kandur henüz
6. Bu sebebden dûd-ı âhumla gelür bûy-ı kebâb
Âteş-i gamla ciğer cismümde biryândur henüz
7. Dûr olaldan ol sanemden merdüm-i çeşmüñ senüñ
Kara geymiş mâtem içre Adli giryândur henüz (G. 31)

Gazel

1. Olmadı âlem içinde bir nefes hurrem gönül
Olmadı bir lahza bî-gam olana hem-dem gönül
2. Her kime gönlüm gamın didüm gamından gam yidüm
Gâlibâ yokdur cihân içinde bir bî-gam gönül
3. Hâk-i âdem gam ile tahmîr olupdur gâlibâ
Bî-gam olan olmaya cins-i benî-âdem gönül
4. Gussa-i devrândan bir dil halâs olmuş değül
Sen değülsin mübtelâ-yı gam hemân epsem gönül
5. Şâhid-i şâdî cemâlin arz ide bir gün ola

Böyle kalmaz gam yime hâl-i cihân her dem gönül

6. Saltanat gavgâsıdır Adlî seni dil-teng iden

Hırka-pûş olanda vardur var ise hurrem gönül

7. Ko ra'ıyyet gussasını memleket kaygusını

Âkil isen hâlûñ anup eylegil mâtem gönül (G. 73)

Gazel

1. Âşık olur mı diyen sen meh-likâyı sevmezsin

Ümmet olur mı diyen kim Mustafâ'yı sevmezsin

2. Zâhidi gör kim güzeller sevmeği inkâr ider

Âsim olmaz mı diyen nûr-ı Hudâ'yı sevmezsin

3. Cân virürler ayağûñ toprağına tâliblerûñ

Nice müflis ola diye kîmyâyı sevmezsin

4. Yâre didüm vasluñı Hak'dan temennâ eylerem

Didi dil-ber nâz idüp ben bu du'âyı sevmezsin

5. Adli'nûñ feryâdını işitmiş işiğinde yâr

Hışm ile dimiş sürûñ ben ol gedâyı sevmezsin (G. 100)

Gazel

1. İy felek dâim beni sen nâ-murâd itmek neden

Beni gamgîn eyleyüp ağyârı şâd itmek neden

2. Dâd elüñden iy felek her gün baña cevri eyleyüp

Ol rakîb-i kâfire adl ile dâd itmek neden

3. Câhilüñ virüp felek maksûdın ehl-i dânişüñ

Nâ-murâd olmasını dâim murâd itmek neden

4. Hûra benzer ol sanem sûretde gerçi iy felek
Sen bu hüsn ile anı kâfir-nijâd itmek neden
5. Ni'met-i vaslı felek virüp rakîbe zehrini
Kâsesini pür idüp Adlî'yi zâd itmek neden (G. 101)

Gazel

1. Bir nefes Îsî-sıfat ol gonca-leb açsa dehen
Hâkden baş kaldırıp her mürde çâk ide kefen
2. Gülşen-i hüsnünde haddüñdür gül-i hamrâ velî
Hatt-ı sebzüñdür benefşe ârızuñdur yâsemem
3. Bûy-ı zülfüñ armağan iletmeşe Çîn'e sabâ
Hasretinden hûn-ı dil olmazdı âhû-yı Hotem
4. Seyl-i eşküm cismimü gark itmeseydi şem'veş
Âteş-i âhumla başdan tutuşup yanardı ten
5. Lâleyi beñzetmeğe haddüñe sahrâda sabâ
Gül gibi zeyn eyleyüp geydürdi vâlâ pîrehem
6. Çekdi sûsen hançerin benzer diyüben ağzuña
Korkusundan goncalar ağzın yumup açmaz dehen
7. Habs-i gamda döstüm şeker-lebüñ vasf itmeğe
Adli gibi olmaya bir tûtî-i şîrîn-suhan (G. 115)

Gazel

1. Bugün ben da'vi-i ışk ile geldüm çün bu meydâna
N'ola tûb eyler isem başumı ol zülf-i çevgâna
2. Hevâ-yı âteş-i haddüñ dilinde od kodı nâruñ

Şerâr-ı berk-i âhum yanmağ öğretti gül-efşâna

3. Başuñda cür‘a-dânun revzen-i hicrũnde mey zarfı

Nidersin ta‘n idüp bi’llâh sũfi mest u hayrâna

4. Gõnũl cem‘ itmedũk sevdâ-yı zũlfine virelden dil

Perişanlığumuz hoş geldi çũnkim ol perĩ-şâna

5. Birisi gark-ı âb oldu birisi tĩşe-çâk itdi

Gõzũmden infi‘âl ol deñlü irdi bahr ile kâna

6. Niçe cân cũbbesini çâk idũpdũr desti eflâkũñ

Temessũk eyleme Adlĩ girĩbân ile dâmâna

7. Bugũn zulm ehlini dĩvânuña da‘vet idũp adl it

Tazallum eyleyũ varsañ gerek bir âli dĩvâna (G. 129)

Gazel

1. Devlet ü baht u sa‘âdet bize çũn yâr oldu

Nerd-i gamda dil-i bed-hâhuñ işi zâr oldu

2. şol şehinşehliğı erzâni kılupdur bize Hak

Ki cihân şehlerine bende dimek âr oldu

3. Dĩn-i İslâm‘umuzuñ şem‘-i řeb-efrũzı dahı

Ehl-i kũfrũñ yũreğı yağıle yanar oldu

4. Kara Boğdân gözine âlemi tâ târ itdũm

Emrũme tâbi‘ olan server-i Tâtâr oldu

5. Adliyâ her ne murâduñ var ise virdi Hudâ

Ârzũ dilde hemĩn vuslat-ı dil-dâr oldu (G. 141)

Kı‘a Ez Ân Sultân Bâyezĩd

Çün rûz-1 ezel kısmet olunmuş bize devlet
Takdire rızâ virmeyesün buña sebep ne
Haccü'l-Harameyn'em diyüben da'vi kılursın
Bu saltanat-ı dünyeye pes bunca taleb ne (146)¹²

Müfred

Hoş bilür mihr ü vefâ kâ'idesin yâr velî
İtibâr olmaya ol ilme ki gelmez amele (153)

¹² Bayezit'in, Hacc'a gitmiş olan kardeşi Cem Sultan'ın taht iddiasını eleştirdiği bu beyitlere Cem'in verdiği cevap, aralarında Sehî Bey Tezkiresi'nin ve divânın Millet Ktp. 277/1 nolu nüshasının da bulunduğu bazı kaynaklarda şu şekilde kayıtlıdır:

Cem

Sen bister-i gülde yatasın şevk ile handân

Cem hicr ile bâlin idine hârı sebep ne

Bu meşgale-i dünya ola adle mukârin

Haccü'l-harameyn anı taleb kılrsa aceb ne (İpekten vd.,17; Bayram, 2009, 65-66; Bayram, 2018: 27).

KAYNAKÇA

Başpınar, Fatih (2012). “Sultan II. Bayezid’in Farsça Şiirleri Üzerine”. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 8: 37-66.

Bayram, Yavuz (2009). *Amasya’ya Vâli Osmanlı’ya Pâdişâh Bir Şair: Adlî Sultan İkinci Bâyezîd, Hayatı-Şahsiyeti-Şairliği, Dîvânının Tenkitli ve Orijinal Metni*, Genişletilmiş İkinci Baskı. Ankara: Amasya Valiliği Yay. <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0>

Bayram, Yavuz (2013). “Adlî, Sultân II. Bâyezîd-i Velî bin Fâtih Sultân Menmed”, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/adli-sultan-bayezidi-veli-bin-fatih>

Bayram, Yavuz (2018). *Adlî Dîvânı (Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni)*, Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59923,adli-divanipdf.pdf?0>,

Canım, Rıdvan (2018). Latifî, *Tezkiretü’s-Şu’arâ ve Tabsiratü’n-Nuzamâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/60327,latifi-tezkiretus-suara-ve-tabsiratun-nuzamapdf.pdf?0>

Erünsal, İsmail (1981). “Türk Edebiyatı Tarihi’nin Arşiv Kaynakları I: II.Bâyezid Devrine Ait Bir İn‘âmât Defteri”. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*. 10-11: 303-342.

Fener İbiş, Emine (2020). “XVI- XVII. Yüzyıl Şuara Tezkirelerinde Şair Sultan ve Şehzadelere Dair Poetik Değerlendirmeler”. Yüksek Lisans Tezi, Artvin Üniversitesi.

İpekten, Halûk vd. (2017). *Sehî Beg, Heşt Bihîşt*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56165,hest-bihistpdf.pdf?0>

İsen, Mustafa-Bilkan, Ali Fuat-Durmuş, Tuba Işınsu (2012). *Sultanların Şiirleri Şiirlerin Sultanları*. İstanbul: Kapı Yay.

Kadioğlu, İdris (2008). *Osmanlı Hânedânı Âşığı Ali Emîri Efendi. Otobiyografî Cevâhirü’l-Mülûk Mukaddimesi*, İnceleme-Metinler-Dizin. Malatya: Özserhat Yay.

Kaya, Hasan (2021). *Adlî Sultan II. Bayezit*. İstanbul: İdeal Kültür Yay.

Kazan, Hilâl (2009). “Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesinin Mâlî Boyutları (XVI. Asrın İlk Çeyreğinde II. Bayezid’in İn‘âmât Defteri Çerçevesinde)”, *Tarih Dergisi*. 47, 105-120.

Kılıç, Filiz (2018). Es-Seyyid Pîr Mehmed bin Çelebi, *Meşâ'irü's-şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59036,asik-celebi-mesairus-suarapdf.pdf?0>

Kılıçkaya, Fatih (2021). “15. Yüzyıl Sultan Şairlerinde Din ve Tasavvuf”. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi.

Kola, Fatma (2023). *Padişah Dîvânından Toplum Hayatına Bakış (Adlî/II. Bayezid Dîvânı'nda Sosyal Hayat)*. Ankara: İksad Yay.

Komasyon (1977). “Adlî, II. Bayezid”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C. 1. 38-39. İstanbul: Dergâh Yay.

Kut, Günay (2019). “II. Bâyezîd dönemi: Şair Adlî, Ca'fer Çelebi ve Mihrî Hanım”. *Sultan II. Bayezid Dönemi ve Bursa*. 184-190. İstanbul: Osmangazi Belediyesi Yay.

Mehmed Fuâd (1308). *Dîvân-ı Sultân Bâyezîd-i Sâni*. İstanbul: Dersa'âdet.

Öztürk, Zehra (2018). “XVI. Yüzyıl Tezkire Müelliflerinin Dilinden II. Bayezid”. *Uluslararası Amasya Şairleri Bilim Şöleni Bildiriler Kitabı*, 271-286. Ankara: Kıbtatek Yay.

Sarıççek, Ramazan (2014). “Ali Emîrî'ye Göre II. Bâyezîd (Adlî)'in Şiiri”. *Ali Emîri Hatırasına Uluslararası VIII. Klâsik Türk Edebiyatı Sempozyumu*, Diyarbakır: Diyarbakır Valiliği Kültür Sanat Yay.

Söztut, Ayşegül (2014). “Sultan Şairlerin Divanlarında Gönül”. Yüksek Lisans Tezi, Fatih Üniversitesi.

Sungurhan, Aysun (2017). Kınalızâde Hasan Çelebi, *Tezkiretü's-şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55834,kinalizade-hasan-celebipdf.pdf?0>

Şanlı, Saadet (1989). “Şehnameci Talikî Zâde'ye Göre Osmanlı Padişahlarının Şairlikleri-Talikî-zâde Şehnamesi (V. Hassa)'nın Edisyon Kritiği”. Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi.

Şardağ, Rüştü (1982). *Şair Sultanlar*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yay.

Turan, Şerafettin (1992). “Bayezid II”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 5. 234-238. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı (1979). “Bâyezîd II”. *İslâm Ansiklopedisi*. C. 2, 392-398. İstanbul: MEB Yay.